

Шляхи підвищення рівня домагань підлітків у навчальному процесі

У статті розглядається проблема підвищення рівня домагань підлітків у навчальному процесі та пропонуються шляхи її вирішення. Запропоновано методи підвищення пізнавального інтересу учнів як одного із засобів впливу на мотивацію навчання і рівень домагань школярів; даються рекомендації вчителям щодо покращення навчально-виховного процесу та подолання труднощів, які виникають у роботі з підлітками, і використання яких на уроках в сучасній школі сприяє розвитку активної творчої особистості з адекватним високим рівнем домагань.

Ключові слова: рівень домагань, мотиви, пізнавальний інтерес, навчально-виховний процес.

В статье рассматривается проблема повышения уровня притязаний подростков в учебном процессе и предлагаются пути её решения. Предложены методы повышения познавательного интереса учащихся как одного из средств воздействия на учебную мотивацию и уровень притязаний школьников; даются рекомендации учителям по улучшению учебно-воспитательного процесса и преодоления трудностей, возникающих в работе с подростками, и использование которых на уроках в современной школе способствует развитию активной личности с адекватным высоким уровнем притязаний.

Ключевые слова: уровень притязаний, мотивы, познавательный интерес, учебно-воспитательный процесс.

На основі усвідомлення особистістю себе як суспільної істоти та суб'єкта діяльності формуються її домагання, тобто відбувається процес визначення можливого рівня власних досягнень у системі соціально прийнятних та індивідуально значущих цінностей. Прогнозування особистістю майбутнього рівня досягнень в різних видах діяльності тісно співвідноситься з формуванням і розвитком її рівня домагань. У підлітковому віці такою діяльністю, перш за все, є навчальна діяльність.

Суттєве значення в організації навчального процесу має мотивація навчання. Вона сприяє активізації мислення, викликає інтерес до певного виду занять, виконання тієї або іншої справи. Це підкреслюється й у працях, присвячених аналізу психологічних механізмів цілепокладання, де зазначається, що зміна рівня домагань залежить від мотивації [5, с.105].

Поділ учнями навчальних предметів на “цікаві” й “нецікаві” багато в чому визначається якістю викладання та особистими інтересами підлітка, а розподіл уроків на “потрібні” і “непотрібні” пов’язаний з формуванням професійних намірів. Кожен новий навчальний предмет, курс, розділ завжди викликає інтерес у підлітків. Збереження цього інтересу, його розвиток залежить від майстерності учителя і значною мірою впливає на те, чи буде підліток працювати на уроці, чи буде займатися власними справами.

Оптимальні умови для розвитку особистості складаються тоді, коли надбання знань стає для підлітка суб’єктивно необхідним і важливим як для сьогодення, так і для підготовки до майбутнього. Важливо, щоб різні види занять насичувалися завданнями пізнавального і продуктивно-творчого характеру, вели до самодосконалення [3, с.117-120].

Саме в підлітковому віці з’являються нові мотиви навчання, пов’язані з формуванням життєвої перспективи й ідеалу, професійних намірів і самосвідомості. Незадоволення досягнутим і прагнення виконати задумане стають джерелами пізнавальної активності підлітка. У його самостійних заняттях з’являються далекі й близькі завдання, які організують і спрямовують його конкретну діяльність. Навчання набуває особистого сенсу і перетворюється в самоосвіту. З іншого боку, саме в підлітковому віці навчання в школі може перетворитися в діяльність формальну – при наявності в підлітка сильних позанавчальних інтересів і відсутності пізнавальних. Тільки одне абстрактне розуміння необхідності навчання в школі є для підлітка недостатньо діючим стимулом до роботи.

Позиційні мотиви, наприклад, прагнення підлітка бути в класі в числі кращих учнів і, тим самим, займати вищий статус володіють значною спонукальною силою. Ставлення до оцінки як до головного в навчанні, відсутність інтересу до засвоєваних знань веде до розпаду навчальної діяльності. Навчання перетворюється в нецікаву, важку працю, а знання мають формальний характер.

Тому під час взаємодії учителя з учнями необхідно враховувати психологічні закономірності формування провідної мотивації підлітків. Учитель повинен опиратися на реальні пізнавальні інтереси та бажання учнів. Таку мотивацію можна створювати за рахунок використання широкого контексту загальних пізнавальних і соціальних мотивів. Поряд з цим, учитель може використовувати власне навчальну мотивацію – бажання учнів дати правильну відповідь, висловити власну думку, продемонструвати свої здібності – чому сприяють гарні оцінки та позитивні емоції від заохочення.

У навчальному процесі педагог повинен враховувати психологічні умови, що впливають на мотивацію, рівень домагань та відповідальність учнів при засвоєнні навчальних предметів. Зокрема М. В. Савчиним були виділені 11 таких чинників: особливості сімейного виховання; властивості особистості учня; педагогічна майстерність учителя; спадкові особливості учня; коло спілкування; система стосунків у сім'ї; соціально-економічна ситуація в суспільстві; матеріальні умови сім'ї; система виховної роботи у школі; стан розробки проблем формування мотивації, рівня домагань та відповідальності у психолого-педагогічній науці; особистість учителя.

Провідне місце серед домінуючих мотивів належить пізнавальним мотивам, які характеризують інтерес учня до результатів своєї діяльності та є узагальненими, оскільки вони можуть бути пов'язані з широким колом більш особистих мотивів, задоволення яких опосередковане отриманим результатом навчальної діяльності. Пізнавальний інтерес підсилює дію мотивів, пов'язаних з широкими соціальними факторами і рисами особистості школярів та оптимально активізує їх психічну діяльність [1; 2].

Інтерес до учіння як сильний мотиваційний фактор розглядали А. К. Маркова, Т. А. Матіс, А. Б. Орлов та ін. Вони пов'язують його з умінням учнів учитися, де активність та наполегливість стимулюються, з одного боку, педагогічним впливом, з іншого – внутрішніми прагненнями, особливо інтересами [6, с.36-38]. Від сили пізнавального інтересу залежить ступінь складності завдання, яке обирають учні, що визначає рівень їх домагань. Якщо мотив дуже слабкий, то особистість або взагалі не ризикує і вибирає найлегші завдання, або, навпаки, надто ризикує, вибираючи завдання високої складності. Якщо мотив сильний, то обираються завдання середньої складності [4, с.198].

У 5-9 класах учителю доводиться докладати значних зусиль для підтримання мотивації та інтересу учнів, тому що в багатьох підлітків відсутні широкі пізнавальні інтереси та зацікавленість у розширенні власних знань. Підлітку не цікаві елементарні завдання, постійний контроль з боку вчителя, тобто те, що обмежує його ініціативу. На цьому етапі необхідно обирати прийоми навчання, які активізують розумову діяльність та ініціативу учнів, спонукають їх до спілкування, що є невід'ємною складовою життя підлітків.

Найсильнішим мотивуючим чинником є прийоми навчання, що задовольняють потребу школярів у новизні матеріалу, який вивчається, і різноманітності виконуваних вправ. Використання

цих прийомів сприяє створенню більш стійких зорових і слухових образів, підтримці інтересу й активності дітей.

Отже, метою даної статті є висвітлення питання пошуку ефективних методів навчання, які розвивали б інтерес підлітків до учбової діяльності і, відповідно, підвищували б мотивацію до навчання та рівень домагань підлітків в навчальній діяльності.

Об'єктом дослідження є рівень домагань підлітків у навчальній діяльності.

Предмет дослідження – методи та прийоми навчання, які розвивають інтерес підлітків до навчальної діяльності та підвищують їх рівень домагань.

Підтриманню інтересу до навчання сприяють активні методи навчання, які дозволяють формувати знання, уміння і навички шляхом залучення тих, хто навчається, до активної навчально-пізнавальної діяльності. Широкі можливості для активізації навчального процесу дає використання ігор.

Не лише для дошкільнят та молодших школярів гра є ефективним методом навчання. Підлітки теж краще сприймають і засвоюють матеріал, якщо він поданий в ігровій формі.

Ігри активізують у кожного учасника потенційні творчі здібності, розвивають уяву та увагу, приносять внутрішню розкутість, без якої не може бути творчості. За бажанням учитель може додати ігровий елемент до будь-якої справи: рольові ігри при навчанні діалогічного мовлення, орфографічні та лексичні ігри при вдосконаленні техніки читання й письма, інші мовні ігри з елементом змагання на особисту чи командну першість, рухливі ігри тощо. Ігри можуть мати побутовий, казковий, навчальний та діловий зміст.

Так, з метою відпрацювання в усному мовленні деяких питань про погоду, природні явища, пори року на уроках іноземної мови ми використовували рольову гру за сюжетом казки “Теремок”. “Мешканці теремка” ставили “гостям” запитання і лише після правильних відповідей дозволяли їм увійти. Серед заданих питань можуть бути такі: Who are you? What season is it now? Is it warm or cold now? When is it cold? ...

Під час розподілу ролей варто брати до уваги як мовні, так і “акторські” можливості учнів, доручати одним вербальні, іншим – пантомімні ролі чи призначати “суфлерами”. Правильно організована рольова гра на уроці приносить дитині максимум задоволення і виступає могутнім засобом розвитку й формування повноцінної особистості. Ефективність навчання обумовлена, передусім, активізацією мотивації, підвищенням інтересу до предмета, адже

рольова гра уявно відтворює реальну практичну діяльність людей, створює умови реального спілкування.

На уроках іноземної мови з метою розвитку творчих здібностей школярів нами використовувалися комп'ютерні ігри, ігри-подорожі, ігри-доручення, ігри-припущення, ігри-загадки, ігри-діалоги. Особливе значення мають ігрові моменти уроків, пов'язані із закріпленням пройденого матеріалу, із зняттям напруги і перевтоми учнів. Не менше значення має й використання дидактичних ігор з метою активації уваги і зацікавленості учнів, а уроки інтелектуальної гри дають можливість повторювати та узагальнювати основні поняття, закони, формули.

Тому, керуючи процесом гри, ми одночасно керуємо і навчально-пізнавальною діяльністю учнів, пов'язуємо її з позитивним мотиваційно-емоційним фоном, завдяки чому учень пізнає навчальний предмет, основи взаємин між членами колективу, вчиться самоконтролю, набуває навиків планування власної поведінки, що, в свою чергу, позитивно впливає на його самооцінку і рівень домагань.

Серед активних методів навчання, окрім вищеназваних ігрових методів, ми виділили дискусійні методи (групова дискусія, розбір казусів із практики, аналіз ситуації морального вибору тощо). Ще в 30-х роках ХХ століття швейцарський психолог Ж. Піаже показав, що завдяки механізму дискусії дитина відходить від егоцентричного мислення і вчиться ставати на точку зору іншого. К. Левін виявив, що групова дискусія підвищує мотивацію і залучає учасників до розв'язання проблем, які обговорюються.

Активні методи навчання дають можливість учням відійти від стандартів мислення, стереотипу дій, розвивають прагнення до знань, сприяють формуванню характеру, зумовлюють розвиток всіх трьох сфер особистості: інтелектуальної, емоційної і вольової. Активні методи навчання набувають цінності ще й тому, що сприяють формуванню в учнів комплексу позитивних ділових якостей: уміння встановлювати особисті контакти і обмінюватися інформацією, переборювати протидію оточуючих, цінувати час. Учні на таких уроках вчать чітко і переконливо викладати свої думки, бути небагатослівними, але зрозумілими.

Використання нами на уроках іноземної мови "європейського мовного портфеля" дозволяє учням побачити свої успіхи, оцінити їх, що сприяє формуванню адекватної самооцінки. Цей аналіз приносить учням задоволення від отриманих результатів, стимулює їх до постановки власних цілей, яких вони можуть досягти, тобто формує адекватний високий рівень домагань, стимулює креативну діяльність підлітків.

Для розвитку творчих здібностей учнів та підвищення їх інтересу до предмета ми долучали їх до роботи за методом проектів. Це були як власні “Моє кошеня”, “Моя сім’я”, так і колективні проекти “Наше місто”, “Наша школа”. Такі проекти можуть бути довготривалими. Основними рисами створення проекту у процесі вивчення іноземної мови є: створення реальних життєвих ситуацій, їх націленість на розвиток уяви та збагачення знань; обов’язкова мотивація; розвиток навичок; навчання співробітництву; індивідуальний підбір завдань для кожного учня. Мета проектної роботи полягає в можливості кожної дитини продемонструвати власні творчі здібності, використовуючи набуті знання й навички.

Тематика робіт може бути різноманітною: все залежить від навчальної програми, віку, оточення, інтересів, досвіду, рівня підготовки, потреб та очікувань учнів. Теми можуть бути запропоновані авторами підручників, за якими навчаються діти, вчителем і самими учнями. Враховуючи цілі, робота над проектом може тривати день, тиждень, місяць: як правило, чим більша група дітей, залучених до створення проекту (груповий проект чи міні-дослідження), тим довший термін виконання роботи.

Часто під “проектом” розуміють лише написання реферату або залучення дітей до участі в позакласній роботі, представленій після уроків і наприкінці чверті. Разом з тим – це і творча робота з малюнками, аплікацією, вирізками з періодичних видань; стінгазета; тематична виставка; фотоколаж; плакати, буклети, проспекти; випуски газет чи журналів на одну з тем; видання книжок; створення радіо і телепрограм; проведення вечірок (концертів, вистав, свят); організація прес-конференцій; ігри, вікторини; інтерв’ю, картки, словник в малюнках, індивідуальна розповідь, таблиця, письмова розповідь з ілюстраціями, малюнок з написами тощо.

Усім знайдеться робота: більш підготовлені учні зроблять необхідний переклад, напишуть твір, вірш, пісню, підготують ребуси, кросворди, а слабші – із задоволенням художньо оформлять проекти, доберуть дизайн, зроблять фотографії, проведуть зйомки кліпів, фільмів, знайдуть цікавий додатковий матеріал. Для учнів-інтровертів особливо важливим є письмове мовлення (написання власних творів, віршів), у якому можна висловити власні погляди тієї чи іншої проблеми і таким чином реалізувати свої індивідуальні здібності.

Сучасна комунікативна методика пропонує широке впровадження у навчальний процес активних нестандартних методів і форм роботи для кращого свідомого засвоєння матеріалу та

розвитку творчих здібностей школярів. Вислів Бенджаміна Франкліна “Tell me and I forget, teach me and I remember, involve me and I learn” стає гаслом роботи багатьох учителів. Інноваційний, нетрадиційний підхід у навчанні забезпечує позитивну мотивацію здобуття знань з усіх предметів, активне функціонування інтелектуальних і вольових сфер, формує стійкий інтерес до навчального предмета, сприяє розвитку творчої особистості. Учні не лише висловлюють власну точку зору, але й змінюють її під аргументованим впливом партнерів у процесі спілкування.

З метою підтримання пізнавального інтересу в учнів значну увагу слід приділити етапу формування мотивації навчально-пізнавальної діяльності. Виклад нової інформації обов’язково треба завершувати закріпленням, у процесі якого перевіряється первинне усвідомлення учнями навчального матеріалу. Тому доцільним вважаємо застосування різних форм і методів навчання, що допомагає зробити уроки цікавішими і змістовнішими.

Досить високу ефективність у розвитку пізнавального інтересу учня виявили такі форми роботи, як: індивідуальна, парна, групова і колективна робота учнів. Найбільш відомі форми парної і групової роботи: внутрішні (зовнішні) кола; мозковий штурм; читання зигзагом; обмін думками; парні інтерв’ю та інші. Ці форми тренують позитивну взаємозалежність та індивідуальну відповідальність, а сам процес роботи завжди є творчо-пошуковим: завдання ставиться перед групою, й у кожного є стимул відзначитись і зробити свій внесок.

У старших класах при вирішенні певних проблемних завдань використовуємо метод “круглого столу”. В основі таких навчальних занять лежить принцип колективного обговорення проблем. У процесі колективної роботи за круглим столом відбувається обмін інформацією, засвоєння нових знань; його учасники вчаться переконувати, аналізувати, слухати, вести полеміку, що розвиває впевненість підлітків у собі й своїх здібностях, підвищує їх рівень знань. Метод “круглого столу” може включати навчальні семінари, дискусії за матеріалами лекції, наслідками практичних занять стосовно тих проблем, які цікавлять самих учнів, за публікаціями у пресі; а також навчальні зустрічі за “круглим столом” з ученими, діячами мистецтва, представниками громадських організацій, державних установ.

Підвищенню пізнавального інтересу до предмета сприяють також різні форми нетрадиційних уроків: урок-зустріч з поезією, урок-діалог, урок-КВК, урок-брейн-ринг, аукціон, концерт, диспут та інші. На таких уроках учень є центральною фігурою: як дослідник, ініціатор дискусії, активний учасник групи, консультант.

У шкільній практиці при вивченні нового матеріалу ми часто застосовуємо такі нетрадиційні уроки, як: урок-лекція, урок-семінар, урок-конференція, театралізовані уроки, урок-репортаж, урок-свято, урок-телепрограма, урок-подорож, урок-екскурсія та ін. Вирішення завдань, поглиблення та розширення знань, повторення матеріалу пов'язані з використанням уроків-усного журналу, уроків-інтерв'ю, цікавих повідомлень, таких, як: "Я хотів би знати", "Захист проекту", "Інформаційний пошук". З цією ж метою використовуються і уроки творчості: урок-твір, презентація казок і ребусів, складання кіносценаріїв, вікторини.

Новою формою проведення повторювально-узагальнюючого уроку, уроку контролю здобутих знань є урок-залік. Потрібно зазначити, що контролююча функція тут не є основною. На уроці важливо, щоб діти закріпили, узагальнили, систематизували вивчений матеріал. Уроки-заліки сприяють формуванню вольової сфери школярів, навичок самодисципліни.

Важливим і найбільш ефективним засобом розвитку логічного мислення та пізнавальної активності учнів є використання на уроках нестандартних цікавих завдань розвиваючого характеру. Пропонувати такі завдання краще за 7-10 хвилин до кінця уроку, враховуючи дані психологів про те, що учень в змозі повноцінно працювати на уроці 35 хвилин. Ефективними є й інтегровані уроки, які можуть впроваджуватись у навчання в будь-якому віці постійно або епізодично. Вони дають можливість формувати глибокі міжпредметні зв'язки. Використовуючи активні форми навчальної діяльності, можна змінювати підходи до наочності: вона повинна містити елемент роздумів, на основі яких учні самостійно опрацьовують навчальний матеріал.

Пізнавальний інтерес неможливо формувати та підтримувати без використання технічних засобів навчання. Останнім часом помітно зростає інтерес до використання комп'ютера та навчальних відеофільмів як ефективного засобу вивчення іноземної мови. Специфіка відео полягає в тому, що воно дає можливість поєднати зорові та звукові образи в типових обставинах, запропонувати учням мовленнєву ситуацію, в якій вони за допомогою викладача можуть опинитись у ролі активних учасників комунікації. Ефективності вивчення іноземної мови сприяють також технічні можливості відео, які дозволяють зупиняти та повторювати матеріал. Не слід, однак, забувати, що учні звикли до пасивного перегляду телепрограм. Тому, при всіх можливостях відео, центральною фігурою на занятті залишається викладач, який повинен організувати активне сприйняття фільму та наступну комунікативну діяльність учнів.

Робота з відеоматеріалом сприяє, в основному, розвитку навичок й умінь аудіювання та мовлення. Слід також використовувати завдання, що допоможуть розвивати уміння письма. Можна запропонувати написати резюме змісту відеофрагмента, які читаються вголос. Визначається кращий варіант. Традиційним є написання домашнього твору на основі переглянутого відеофрагмента.

Олімпіади, конкурси, змагання, консультації та факультативні заняття, де діти можуть виступати в ролі перекладачів, журналістів, поетів чи письменників, методистів, співавторів міні-підручників, розробляти комп'ютерні тести і навіть іти далі в своїх креативних проектах – вносити нові рубрики в завдання ЄШКО, писати науково-дослідницькі роботи в МАН – тренують позитивну взаємозалежність та індивідуальну відповідальність, формують стійкий інтерес до предмету, забезпечують позитивну мотивацію здобуття знань, стимулюють активність учнів на уроці, сприяють формуванню впевненості, адекватної самооцінки та рівня домагань, розвитку творчої особистості.

Отже, вибір методів творчої роботи в педагогічному процесі, які сприяють розвитку пізнавального інтересу в учнів та адекватно високої самооцінки й рівня домагань у навчальній діяльності, залежить від їх вікових та індивідуальних особливостей. Максимально позитивного ефекту навчально-виховної діяльності можна досягнути лише тоді, коли “вектори” учительського, батьківського та суспільного виховання і розвитку дитини співпадають за спрямованістю, є творчими за суттю і характером поставлених цілей та впроваджуваних форм, методів і засобів діяльності.

Список використаних джерел

1. Алексеева М. І. Мотиви навчання учнів /М. І.Алексеева. – К.: Рад. школа, 1974. – С. 48-54.
2. Божович Л. И. Психологический анализ значения отметки как мотива учебной деятельности школьников/ Л.И.Божович, Н.Г.Морозова, Л.С.Славина // Известия АПН РСФСР. Выпуск 36. – 1951. – С. 105-130.
3. Кріль В.М. Психология и педагогика: учеб. пособие для техн. вузов. /В.М.Кріль. – М.: Высш. шк., 2001. – 319 с.
4. Лабінська С. М. Мотиви навчальної діяльності підлітків і рівень їх домагань /С.М.Лабінська // Зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. С.Д. Максименка. – К., 2005. – Т. VII. – Вип.6. – С. 192-201.

5. Лепіхова Л. А. Механізми життєвих домагань у системі цілеутворення особистості/ Л.А.Лепіхова // Наукові статті із соціальної та політичної психології. Випуск 10 (13). – К., 2005. – С.105.
6. Маркова А. К. Формирование мотивации учения/ А.К.Маркова, Т.А.Матис, А.Б.Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – С. 29-76.

The article is devoted to the problem of increasing teenagers' level of aspirations in an educational process and suggests the ways of solving it. The methods of increasing pupils' cognitive interest are offered as one of the means which influence on motivation of studies and pupils' level of aspirations. The article gives teachers some recommendations for improving the educational process and overcoming the difficulties which appear while working with teenagers and which usage at the lessons of modern school promotes active creative personality with an adequate high level of aspirations.

Keywords: level of aspirations, motives, cognitive interest, educational process.

Отримано: 4.02.2012 р.

УДК 159.947.5

А.М.Лазько

ФЕНОМЕН ПЕРФЕКЦІОНІЗМУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ І ТЕНДЕНЦІЙ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті головну увагу присвячено огляду зарубіжних та вітчизняних теоретичних та емпіричних досліджень природи перфекціонізму. Зроблено спробу проаналізувати витоки перфекціонізму, висвітлити різні підходи до його визначення, структури, типів та форм. Зосереджено увагу на сучасному стані розробленості зазначеної проблеми. Автор дотримується тенденції розглядати перфекціонізм як складний багатомірний особистісний конструкт, який інтерпретується як прагнення до досконалості (встановлення особистістю високих особистісних стандартів у різних сферах життєдіяльності) та включає низку когнітивних й інтерперсональних параметрів.

Ключові слова: перфекціонізм, концепція перфекціонізму, тип перфекціонізму, високі особистісні стандарти.